

ΑΛΜΠΕΡ ΚΑΜΥ

Σημειωματάρια

ΒΙΒΛΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Ιανουάριος 1942 – Μάρτιος 1951

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΝΙΚΗ ΚΑΡΑΚΙΤΣΟΥ-DOUGÉ • ΜΑΡΙΑ ΚΑΣΑΜΠΑΛΟΓΛΟΥ-ROBLIN

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ

ΑΛΜΠΕΡ ΚΑΜΥ

Σημειωματάρια

ΒΙΒΛΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Ιανουάριος 1942 – Μάρτιος 1951

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ - ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

RAYMOND GAY-CROSIER

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΝΙΚΗ ΚΑΡΑΚΙΤΣΟΥ-DOUGÉ

ΜΑΡΙΑ ΚΑΣΑΜΠΑΛΟΓΛΟΥ-ROBLIN

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως άνευ γραπτής άδειας του εκδότη η κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό ή άλλο) αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

Εκδόσεις Πατάκη – Λογοτεχνικά δοκίμια
Αλμπέρ Καμύ, *Σημειωματάρια*
Βιβλίο δεύτερο. Ιανουάριος 1942–Μάρτιος 1951
Albert Camus, *Carnets II. Janvier 1942 – mars 1951*
Μετάφραση: Νίκη Καρακίτσου-Dougé, Μαρία Κασαμπαλόγλου-Roblin
Υπεύθυνος έκδοσης: Κώστας Γιαννόπουλος
Σελιδοποίηση: Παναγιώτης Βογιατζάκης
Copyright© φωτογραφίας εξωφύλλου, Kurt Hutton
via Getty Images / Ideal Image
Copyright© Éditions Gallimard, Paris, 1964 et 2013
All rights reserved
Copyright© για την ελληνική γλώσσα Σ. Πατάκης ΑΕΕΔΕ
(Εκδόσεις Πατάκη), 2018
Πρώτη έκδοση στην ελληνική γλώσσα από τις Εκδόσεις Πατάκη,
Αθήνα, Ιούνιος 2020
KET B911 ΚΕΠ 452/20
ISBN 978-960-16-8452-9

ΠΑΝΑΓΗ ΤΣΑΛΔΑΡΗ (ΠΡΩΗΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ) 38, 104 37 ΑΘΗΝΑ,
ΤΗΛ.: 210.36.50.000, 210.52.05.600, 801.100.2665, ΦΑΞ: 210.36.50.069
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: ΕΜΜ. ΜΠΕΝΑΚΗ 16, 106 78 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 210.38.31.078
ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΗΜΑ: ΚΟΡΥΤΣΑΣ (ΣΤΕΡΜΑ ΠΟΝΤΟΥ - ΠΕΡΙΟΧΗ Β' ΚΤΕΟ),
570 09 ΚΑΛΟΧΩΡΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, ΤΗΛ.: 2310.70.63.54, 2310.70.67.15, ΦΑΞ: 2310.70.63.55
Web site: <http://www.patakis.gr> • e-mail: info@patakis.gr, sales@patakis.gr

Περιεχόμενα

Σημείωμα του Εκδότη	9
TETΡΑΔΙΟ IV, Ιανουάριος 1942 - Σεπτέμβριος 1945	13
TETΡΑΔΙΟ V, Σεπτέμβριος 1945 - Απρίλιος 1948	161
TETΡΑΔΙΟ VI, Απρίλιος 1948 - Μάρτιος 1951	273
Σημειώσεις	389

Σημείωμα του εκδότη

Από το 1935 ως τον θάνατό του, ο Αλμπέρ Καμύ κρατούσε σημειώσεις στα *Τετράδιά* του, όπως τα αποκαλούσε. Για να μη δημιουργηθεί σύγχυση με τα *Τετράδια Αλμπέρ Καμύ*, οι πρώτοι εκδότες επέλεξαν να τα ονομάσουν *Σημειωματάρια*, τίτλο που κρατήσαμε κι εμείς εδώ. Η έκδοσή μας αναπαράγει το κείμενο της Βιβλιοθήκης της Πλειάδας, το οποίο στηρίζεται, για τα Τετράδια IV έως VI του παρόντος τόμου, στο δακτυλογραφημένο κείμενο που επιμελήθηκε εν μέρει ο ίδιος ο συγγραφέας, και ακολούθως διορθώθηκε από τη Φρανσίν Καμύ και τον Ροζέ Κιγιό. Οι αναφορές στα ταξίδια και τις επισκέψεις του Καμύ στη Βόρεια Αμερική (από τον Μάρτιο ως τον Μάιο του 1946) και στη Λατινική Αμερική (από τον Ιούνιο ως τον Αύγουστο του 1949) δημοσιεύτηκαν ξεχωριστά στα *Ημερολόγια ταξιδιού* (Folio n° 5620).

Οι σημειώσεις στο τέλος του τόμου αποτελούν επι-

λογή από το κείμενο της Πλειάδας, στο οποίο παραπέμπουμε όσους αναγνώστες θα ήθελαν να εμβαθύνουν τις γνώσεις τους γύρω από το έργο του Αλμπέρ Καμύ. Οι σημειώσεις που δανειστήκαμε από τον Ροζέ Γκρενιέ ή τον Ροζέ Κιγιά υποδηλώνονται με τα αρχικά των συγγραφέων τους μέσα σε παρενθέσεις. Οι υπόλοιπες σημειώσεις ανήκουν στον Ρεμόν Γκε-Κροζιέ.

ΤΕΤΡΑΔΙΟ IV

Ιανουάριος 1942 – Σεπτέμβριος 1945

Ιανουάριος-Φεβρουάριος.

«Ό,τι δεν με σκοτώνει με κάνει πιο δυνατό». Ναι, αλλά... Πόσο δύσκολο είναι να αναλογίζεσαι την ευτυχία... Το συντριπτικό βάρος όλων αυτών. Το καλύτερο είναι να σιωπήσεις για πάντα και να στραφείς προς τα υπόλοιπα.

*

Δίλημμα, σύμφωνα με τον Ζιντ: Να είσαι ηθικός, να είσαι ειλικρινής. Κι ακόμα: «Δεν υπάρχουν όμορφα πράγματα εκτός από εκείνα που υπαγορεύει η τρέλα και γράφει η λογική».

*

Να απομακρυνθείς από όλα. Ελλείψει της ερήμου, η πανούκλα ή ο μικρός σταθμός του Τολστόι*.

*

Γκαίτε: «Ένωθα αρκετά θεός για να κατεβώ μέχρι τις θυγατέρες των ανθρώπων».

*

Δεν υπάρχουν μεγάλα εγκλήματα για τα οποία να νιώθει ανίκανος ένας έξυπνος άνθρωπος. Κατά τον Ζιντ, τα άτομα ανώτερης νοημοσύνης δεν υποκύπτουν σ' αυτά γιατί τότε θα περιοριζόνταν σ' αυτά.

*

Ο Ρετζ με ευκολία σταματάει μια πρώτη εξέγερση στο Παρίσι επειδή είναι η ώρα του δείπνου: «Οι πιο παράφοροι δεν δέχονται αυτό που αποκαλούν ξεφεύγω από τα ωράρια».

*

* Ο μικρός σταθμός του Τολστόι είναι εκείνος όπου αυτοκτονεί η Άννα Καρένινα του ομώνυμου βιβλίου του, πέφτοντας στις ράγες του τρένου, καθώς επίσης και ο μικρός σταθμός του Αστάποβο όπου πέθανε ο Τολστόι. (Σ.τ.Μ.)

Ξένα σημεία αναφοράς { Τολστόι·
Μέλβιλ·
Ντ. Ντεφόε·
Θερβάντες.

*

Ρετζ: «Ο δούκας της Ορλεάνης είχε, εκτός από το θάρρος, ό,τι ήταν απαραίτητο σε έναν έντιμο άνθρωπο».

*

Όταν μερικοί ευγενείς που συμμετείχαν στις εξεγέρσεις της Σφενδόνης συνάντησαν μια πομπή, σήκωσαν τα ξίφη τους στον Εσταυρωμένο φωνάζοντας: «Ίδού ο εχθρός».

*

Υπάρχουν πολλές αιτίες για την επίσημη εχθρότητα απέναντι στην Αγγλία (καλές ή κακές, πολιτικές ή όχι). Αλλά αποσιωπούμε έναν από τους χειρότερους λόγους: τη λύσσα και την ποταπή επιθυμία να δεις να υποκύπτει εκείνος που τολμά να αντιστέκεται στη δύναμη η οποία έχει συντρίψει κι εσένα τον ίδιο.

*

Ο Γάλλος κράτησε τη συνήθεια και τις παραδόσεις της επανάστασης. Μόνο που του λείπουν τα κότσια: έγινε δημόσιος υπάλληλος, μικροαστός και μοδιστρούλα.

Το μεγαλοφυές που κατάφερε είναι ότι έγινε νόμιμος επαναστάτης. Συνωμοτεί με τη συγκατάθεση της επίσημης εξουσίας. Ξαναφτιάχνει τον κόσμο δίχως να ξεκουνηθεί από την πολυθρόνα του.

*

Προμετωπίδα στο Οράν ή Ο Μινώταυρος¹.

Ζιντ. Ένα μη προκατειλημμένο πνεύμα. «Τον φαντάζομαι στην αυλή του βασιλιά Μίνωα, να προσπαθεί να μάθει τι είδους ανομολόγητο τέρας μπορεί να είναι ο Μινώταυρος· αν είναι τόσο απαίσιος όπως λένε, ή αν, ίσως, απλώς δεν είναι χαριτωμένος».

*

Στο αρχαίο δράμα, πληρώνει πάντοτε αυτός που έχει δίκιο, ο Προμηθέας, ο Οιδίποδας, ο Ορέστης, κτλ. Αλλά αυτό δεν έχει σημασία. Άλλωστε, όλοι καταλήγουν στην κόλαση, είτε δίκιο έχουν είτε άδικο. Δεν υπάρχει ούτε ανταμοιβή ούτε τιμωρία. Γι' αυτό και στα σκοτεινιασμένα από τόσους αιώνες χριστιανικής διαφθοράς μάτια μας, φαντάζει παράλογος και παθιασμένος ο χαρακτήρας αυτών των δραμάτων και αυτών των ερμηνειών.

Σε αντίθεση, «Ο μεγάλος κίνδυνος είναι να σε απορροφήσει ολοκληρωτικά μια έμμονη ιδέα» (Ζιντ) και η νιτσειϊκή «υπακοή». Ο Ζιντ πάλι, μιλώντας για τους απόκληρους της κοινωνίας, λέει: «Αφήστε τους την αιώνια ζωή ή δώστε τους την επανάσταση». Για το δοκίμιό μου σχετικά με την εξέγερση. «Μη με βγάλετε από τη

μικρή αγαπημένη μου σπηλιά» λέει η Έγκλειστη του Πουατιέ², που ζούσε εκεί μέσα σε απίστευτη βρόμα.

*

Κάποια πνεύματα νιώθουν έλξη για τη δικαιοσύνη και την παράλογη λειτουργία της. Ο Ζιντ, ο Ντοστογιέφσκι, ο Μπαλζάκ, ο Κάφκα, ο Μαλρώ, ο Μέλβιλ, κτλ. Να ψάξω για την εξήγηση.

*

Ο Σταντάλ. Φανταζόμαστε την ιστορία του Μαλατέστα ή των Έστε όπως την αφηγήθηκε ο Μπαρρές και κατόπιν ο Σταντάλ, ο οποίος θα ακολουθήσει το στίλ του χρονικού, του «μεγάλου» ρεπορτάζ. Ο Σταντάλ βασίζει το μυστικό του στη δυσαναλογία του τόνου και της ιστορίας (μπορούμε να τον συγκρίνουμε με κάποιους Αμερικανούς). Η ίδια ακριβώς δυσαναλογία παρατηρείται μεταξύ του Σταντάλ και της Μπεατρίς Σένσι, που δεν θα υπήρχε αν ο Σταντάλ υιοθετούσε έναν τόνο συγκινητικό. (Παρά τα όσα λένε οι ιστορίες λογοτεχνίας, ο Τυρταίος³ είναι κωμικός και μισητός). Το Κόκκινο και το Μαύρο έχει υπότιτλο Χρονικό του 1830. Τα ιταλικά Χρονικά (κτλ.).

*

Μάρτιος.

Ο Εωσφόρος του Μίλτον. «Όσο μακρύτερα από Αυτόν, τόσο το καλύτερο... Το πνεύμα είναι για το πνεύμα

η κατοικία του, μπορεί να αποτελέσει αυτό καθεαυτό έναν ουρανό της κόλασης, μια κόλαση του ουρανού. Καλύτερα να είσαι βασιλιάς στην κόλαση παρά υπηρέτης στα ουράνια».

Συνοπτικά η ψυχολογία του Αδάμ και της Εύας: Εκείνος, πλασμένος για την έκσταση και το θάρρος· εκείνη, για τη μαλθακότητα και τη χάρη που γοητεύει. Εκείνος, μόνο για τον Θεό. Εκείνη, για τον Θεό μέσα σ' εκείνον.

*

Ο Σίλλερ πεθαίνει «αφού έσωσε ό,τι μπορούσε να σωθεί».

*

Ραψωδία Κ της *Ιλιάδας*. Αυτοί οι αρχηγοί, βασανισμένοι από την αϋπνία, την αβάσταχτη ήττα, που στριφογυρίζουν, περιφέρονται, αγαπιούνται, συγκεντρώνονται και θα επιχειρήσουν μια νέα περιπέτεια, μια επιδρομή κατά του εχθρού, για να «κάνουν κάτι».

Τα άλογα του Πατρόκλου κλαίνε στη μάχη, ο αφέντης τους πέθανε. Και (ραψωδία Σ) οι τρεις μεγάλες κραυγές του Αχιλλέα που επέστρεψε στη μάχη, όρθιος στην αμυντική τάφρο, αστράφτοντας μέσα στην αρματωσιά του, άγριος. Και οι Τρώες οπισθοχωρούν. Ραψωδία Ω. Η θλίψη του Αχιλλέα που κλαίει μέσα στη νύχτα, μετά τη νίκη. Και ο Πρίαμος να κραυγάζει: «τι εβάστηξα ό,τι δεν εβάστηξε κανείς θνητός στον κόσμο,

του αντρούς πού τους υγιούς μου εσχότωσε το χέρι να φιλήσω!»*.

(Το Νέκταρ ήταν κόκκινο!)

*

Το μεγαλύτερο εγκώμιο που μπορούμε να κάνουμε για την *Ιλιάδα* είναι ότι, μολονότι γνωρίζουμε την έκβαση του αγώνα, μοιραζόμαστε εντούτοις την αγωνία των Αχαιών, που οι Τρώες στριμώχνουν στις τάφρους τους. (Παρόμοια παρατήρηση για την *Οδύσσεια** ξέρουμε ότι ο Οδυσσεάς θα σκοτώσει τους Μνηστήρες). Φαντάζεστε τη συγκίνηση εκείνων που άκουγαν την ιστορία πρώτη φορά!

*

Για μια γενναιόδωρη ψυχολογία.

Βοηθάμε περισσότερο κάποιον δίνοντάς του μια ευμενή εικόνα του εαυτού του, παρά φέρνοντάς τον συνέχεια αντιμέτωπο με τα ελαττώματά του. Κανονικά, κάθε άτομο επιχειρεί να δίνει την καλύτερη εικόνα του εαυτού του. Αυτό μπορεί να ισχύει και για την παιδαγωγική, την ιστορία, τη φιλοσοφία, την πολιτική. Είμαστε, για παράδειγμα, το αποτέλεσμα είκοσι αιώνων χριστιανικής εικονογραφίας. Εδώ και 2.000 χρόνια, ο άνθρωπος είδε να τον παρουσιάζουν με τρόπο ταπεινωτικό. Να λοιπόν

* *Ιλιάδα*, Ω, στ. 505-506: «ἔτλην δ' οἷ' οὐ πῶ τις ἐπιχθόνιος βροτὸς ἄλλος, / ἀνδρὸς παιδοφόνιο ποτὶ στόμα χεῖρ' ὀρέγεσθαι», μετάφραση: Ν. Καζαντζάκης – Ι. Θ. Κακριδής. (Σ.τ.Μ.)

το αποτέλεσμα. Εν πάση περιπτώσει, ποιος μπορεί να πει τι θα ήμασταν αν αυτοί οι είκοσι αιώνες είχαν δει να διαιωνίζεται το αρχαίο ιδεώδες με την όμορφη ανθρώπινη μορφή του;

*

Για έναν ψυχαναλυτή, το εγώ δίνει στο εγώ μια συνεχή παράσταση, το λιμπρέτο της όμως είναι λανθασμένο.

Ο Fr. Alexander και ο H. Staub. *Ο Εγκληματίας*⁴. Πριν από αιώνες καταδικάζαμε τους υστερικούς, θα έρθει η εποχή που θα γιατρεύουμε τους εγκληματίες.

*

«Να ζεις και να πεθαίνεις μπροστά σ' έναν καθρέφτη» λέει ο Μπωντλαίρ. Δεν δίνουμε αρκετή σημασία στο «και να πεθαίνεις». Να ζεις, όλοι ζουν. Αλλά να είσαι ο κύριος του θανάτου σου, ιδού η δυσκολία.

*

Ψύχωση της σύλληψης⁵. Σύχναζε συστηματικά σε δημόσιους αριστοκρατικούς χώρους: αίθουσες συναυλιών, γνωστά εστιατόρια. Δημιουργούσε επαφές, μια αλληλεγγύη μ' εκείνους τους ανθρώπους, αυτό είναι άμυνα. Κι έπειτα, εκεί είναι ζεστά, κάθονται ο ένας δίπλα στον άλλο. Ονειρευόταν να δημοσιεύσει εντυπωσιακά βιβλία που θα δημιουργούσαν μια αίγλη γύρω από το όνομά του και θα τον έκαναν απρόσβλητο. Είχε

την ιδέα ότι θα ήταν αρκετό να βάλει τους μπάτσους να διαβάσουν τα βιβλία του. Θα έλεγαν: «Μα αυτός ο άνθρωπος έχει ευαισθησία. Είναι καλλιτέχνης. Δεν γίνεται να καταδικάσουμε μια τέτοια ψυχή». Άλλες φορές πάλι ένιωθε πως μια αρρώστια, μια αναπηρία θα τον προστάτευε με τον ίδιο ακριβώς τρόπο. Και όπως άλλοτε οι εγκληματίες κατέφευγαν στην έρημο, εκείνος σχεδίαζε να καταφύγει σε μια κλινική, σ' ένα σανατόριο, σ' ένα άσυλο.

Είχε ανάγκη από επαφή, από ζεστασιά. Ανακεφαλαίωνε τις γνωριμίες του. «Αδύνατο να το κάνουν αυτό στον φίλο του κ. Χ., στον καλεσμένο του κ. Ψ.». Αλλά ποτέ δεν υπάρχουν αρκετές γνωριμίες για να εμποδίσουν να προχωρήσει το ήσυχο χέρι που τον απειλούσε. Έτσι, κατέφευγε στις επιδημίες. Ας υποθέσουμε έναν τύφο, μια πανούκλα, αυτό συμβαίνει, το είδαμε. Είναι, κατά κάποιο τρόπο, πιθανό. Ε, λοιπόν, τότε όλα αλλάζουν, η έρημος έρχεται σ' εσάς. Δεν έχουν χρόνο να ασχοληθούν μαζί σας. Γιατί περί αυτού πρόκειται: η ιδέα ότι κάποιος, εν αγνοία σας, ασχολείται με το άτομό σας και δεν ξέρετε τι ακριβώς κάνει — αυτό που έχει αποφασίσει και αν το έχει αποφασίσει. Τότε, λοιπόν, η πανούκλα — και δεν μιλάω για σεισμούς.

Έτσι, αυτή η άγρια καρδιά καλούσε τους πλησίον της και ζητιάνευε τη ζεστασιά τους. Έτσι, αυτή η τσακισμένη ψυχή, η μαραζωμένη, ζητούσε από τις ερήμους τη δροσιά τους και κέρδιζε την ηρεμία της με μιαν αρρώστια, με μια μάστιγα, με καταστροφές. (Να το αναπτύξω).

*

Ο παππούς του Α. Μπ., στα πενήντα του, έκρινε ότι είχε πράξει αρκετά. Στο μικρό σπίτι του, στην Γλεμσέν, ξάπλωσε και δεν ξανασηκώθηκε μέχρι τον θάνατό του, παρά μόνο για τα ουσιώδη — πέθανε ογδόντα τεσσάρων χρονών. Από φιλαργυρία, δεν θέλησε ποτέ να αγοράσει ρολόι. Υπολόγιζε τον χρόνο και κυρίως την ώρα των γευμάτων χάρη σε δυο κατσαρόλες, από τις οποίες η μία ήταν γεμάτη ρεβίθια⁶. Γέμιζε την άλλη με τις ίδιες επιμελημένες και τακτικές κινήσεις, κι έτσι έβρισκε τα σημεία αναφοράς του σε μια μέρα που την προσδιόριζε με την κατσαρόλα.

Είχε ήδη δώσει σημάδια της κλίσης του, με την έννοια ότι τίποτα δεν τον ενδιέφερε, ούτε η δουλειά του ούτε η φιλία ούτε η μουσική ούτε ο καφενές. Δεν είχε ταξιδέψει ποτέ του εκτός από εκείνη την ημέρα που, υποχρεωμένος να πάει στο Οράν, σταμάτησε στον πιο κοντινό σταθμό μετά την Γλεμσέν, τρομαγμένος από την περιπέτεια που τον περίμενε. Επέστρεψε λοιπόν στην πόλη του με το πρώτο τρένο. Σ' εκείνους που απορούσαν, έκπληκτοι για τα τριάντα τέσσερα χρόνια που πέρασε στο κρεβάτι, έλεγε πως η θρησκεία καθόριζε ότι το μισό της ζωής του ανθρώπου ήταν μια ανάβαση και το άλλο μισό μια κατάβαση και ότι, στην κατάβαση, οι μέρες του ανθρώπου δεν του ανήκαν πλέον. Εξάλλου, ήταν όλο αντιφάσεις όταν έλεγε ότι δεν υπήρχε Θεός, αλλιώς η ύπαρξη των ιερέων θα ήταν άχρηστη — αλλά αποδίδουμε τούτη τη φιλοσοφία στην κακή διάθεση που του δημιουργούσαν οι συχνοί έρανοι της ενορίας του.

Την όλη εικόνα του ολοκλήρωνε η εκ βαθέων ευχή που επαναλάμβανε σε όποιον ήθελε να την ακούσει: ήλπιζε να πεθάνει πολύ γέρος.

*

Υπάρχει άραγε τραγικός ερασιτεχνισμός;

*

Αγγίζοντας το παράλογο, προσπαθώντας να ζήσει με συνέπεια, ο άνθρωπος αντιλαμβάνεται πάντα πως το πιο δύσκολο πράγμα στον κόσμο είναι να διατηρήσει τη συνείδησή του. Σχεδόν πάντοτε, οι περιστάσεις το εμποδίζουν, γιατί πρέπει να ζήσει με διαύγεια σ' έναν κόσμο όπου βασιλεύει ο διασκορπισμός.

Αντιλαμβάνεται έτσι πως το πραγματικό πρόβλημα, ακόμα και χωρίς Θεό, είναι το πρόβλημα της ψυχολογικής ενότητας (η διεργασία του παραλόγου δεν θέτει πραγματικά παρά μόνο το πρόβλημα της μεταφυσικής ενότητας του κόσμου και του πνεύματος) και της εσωτερικής γαλήνης. Αντιλαμβάνεται επίσης πως τούτη η γαλήνη δεν είναι εφικτή χωρίς μια πειθαρχία που δύσκολα συμφιλιώνεται με τον κόσμο. Εδώ έγκειται το πρόβλημα. Πρέπει, ακριβώς, να τη συμφιλιώσει με τον κόσμο. Αυτό που πρέπει να πραγματώσει είναι ο κανόνας μέσα στους αιώνες.

Το εμπόδιο είναι η προηγούμενη ζωή (επάγγελμα, γάμος, αντιλήψεις του παρελθόντος, κτλ.), αυτό που έχει ήδη συμβεί. Δεν πρέπει να παραβλεφθεί κανένα από τα στοιχεία αυτού του προβλήματος.

*

Αποτρόπαιος ο συγγραφέας που μιλάει και εκμεταλλεύεται αυτό που δεν έζησε ποτέ. Προσέξτε όμως, ένας δολοφόνος δεν είναι ο πιο κατάλληλος για να μιλήσει για το έγκλημα. (Μα δεν είναι μήπως ο καταλληλότερος άνθρωπος για να μιλήσει για το έγκλημά του; Ακόμα και αυτό δεν είναι σίγουρο). Πρέπει να φανταστούμε μια κάποια απόσταση από τη δημιουργία ως την πράξη. Ο πραγματικός καλλιτέχνης βρίσκεται στα μισά του δρόμου ανάμεσα στις φαντασιώσεις και τις πράξεις του. Είναι αυτός που είναι «ικανός να». Θα μπορούσε να είναι αυτό που περιγράφει, να ζει αυτό που γράφει. Μόνο η πράξη θα τον περιόριζε, θα ήταν αυτός που έχει πράξει.

*

«Οι ανώτεροι δεν συγχωρούν ποτέ τους κατώτερους τους όταν αυτοί κατέχουν, φαινομενικά, την όψη του μεγαλείου». (Ο Εφημέριος του Χωριού).

Id. «Δεν υπάρχει πια ψωμί». Η Βερονίκ και η κοιλάδα του Μοντινιάκ⁷ αναπτύσσονται στον ίδιο χρόνο. Ίδιος συμβολισμός με το Κρίνο.

Γι' αυτούς που ισχυρίζονται ότι ο Μπαλζάκ γράφει άσχημα, βλέπε τον θάνατο της κυρίας Γκρασλέν: «Όλα σ' αυτήν εξαγνίστηκαν, φωτίστηκαν, και στο πρόσωπό της εμφανίστηκε κάτι σαν αντανάκλαση αστραφτερών σπαθιών από τους φύλακες αγγέλους που την περιτριγύριζαν».

Μελέτη γυναίκας: Η διήγηση είναι απρόσωπη — αλλά εκείνος που διηγείται είναι ο Μπιανσόν.

Ο Αλαίν για τον Μπαλζάκ: «Το ταλέντο του συνίσταται στο να εγκαθίσταται στο μέτριο και να το κάνει υπέροχο δίχως να το αλλάζει».

Ο Μπαλζάκ και τα νεκροταφεία στον Φεραγκύς.

Το Μπαρόκ του Μπαλζάκ: οι σελίδες για το αρμόνιο στον Φεραγκύς και στη Δούκισσα του Λανζαί.

Αυτή η φλόγα, της οποίας τη διάπυρη και δυσδιάκριτη ανταύγεια βλέπει η δούκισσα στον Μοντριβώ, πυρακτώνει όλο το έργο του Μπαλζάκ.

*

Υπάρχουν δύο είδη στιλ: της Μαντάμ ντε Λαφαγιέτ και του Μπαλζάκ. Το πρώτο είναι τέλειο στις λεπτομέρειες· το δεύτερο δουλεύει το σύνολο και μόλις τέσσερα κεφάλαια είναι αρκετά για να δώσουν μια ιδέα της πνοής του. Ο Μπαλζάκ γράφει καλά όχι παρά αλλά ακόμα και με τα λάθη του στα γαλλικά.

*

— Το μυστικό του σύμπαντός μου: Να φαντάζομαι τον Θεό δίχως την ανθρωπίνη αθανασία.

*

Ο Τσαρλς Μόργκαν⁸ και η ενότητα του πνεύματος: η αγαλλίαση της μοναδικής πρόθεσης — το σταθερό ταλέντο της υπεροχής — «ιδιοφυΐα είναι το να μπορείς να πεθαίνεις», η αντίθεση προς τη γυναίκα και την τραγι-

κή αγάπη της για τη ζωή — τόσα θέματα και άλλες τόσες νοσταλγίες.

*

Σονέτα του Σαίξπηρ:

«Για να δεις τις σκοτεινές όχθες που ανοίγονται στους τυφλούς».

— Όλοι οι τρελοί αυτής της ηλικίας

Που, πεθαίνοντας για το καλό, έζησαν μέσα στο έγκλημα.

*

Είναι πολύ δύσκολο να υπερασπιστείς τις χώρες που στεγάζουν το κάλλος — τόσο πολύ θα θέλαμε να τις προστατέψουμε. Έτσι, οι λαοί-καλλιτέχνες θα έπρεπε να είναι τα ενδεδειγμένα θύματα των αχάριστων λαών — αν η αγάπη της ελευθερίας δεν υπερτερούσε της αγάπης για την ομορφιά στις καρδιές των ανθρώπων. Πρόκειται για ενστικτώδη σύνεση — εφόσον η ελευθερία πηγάζει από την ομορφιά.

*

Η Καλυψώ προσφέρει στον Οδυσσέα την επιλογή ανάμεσα στην αθανασία και τη γη της πατρίδας του. Εκείνος απορρίπτει την αθανασία. Αυτό ίσως είναι όλο το νόημα της Οδύσσειας. Στη ραψωδία λ, ο Οδυσσέας

και οι νεκροί βρίσκονται μπροστά στον ξέχειλο με αίμα λάκκο — και ο Αγαμέμνων του λέει: «Γι' αυτό λοιπόν κι εσύ μην έχεις στη γυναίκα σου μεγάλη εμπιστοσύνη, / να μην της φανερώεις όλη σου τη σκέψη, ό,τι καλό γεννήσει ο νους σου»*.

*

Να παρατηρήσουμε, επίσης, πως η *Οδύσσεια* παρουσιάζει τον Δία ως Πατέρα δημιουργό. Ένα περιστέρι πέφτει πάνω στον βράχο, «αλλά ο Πατέρας δημιουργεί ένα άλλο ώστε ο αριθμός να είναι πλήρης».

Ραψωδία ρ — Ο Άργος, το σκυλί του Οδυσσέα.

Ραψωδία χ — Σκοτώνουν τις γυναίκες που είχαν πλαγιάσει με μνηστήρες — απίστευτη σκληρότητα.

*

Πάντα για τον Σταντάλ ως χρονικογράφο — Βλέπε *Ημερολόγιο*, σ. 28-29.

«Το άκρον άωτον του πάθους θα ήταν να σκότωνε κάποιος μια μύγα για την ερωμένη του». «Μόνο οι γυναίκες που έχουν ισχυρό χαρακτήρα μπορούν να μου χαρίσουν την ευτυχία».

Κι αυτή η χαρακτηριστική σκέψη: «Όπως συμβαίνει συχνά στους άντρες που επικέντρωσαν την ενέργειά τους

* *Οδύσσεια*, λ, στ. 441-442: «τῷ νῦν μή ποτε καὶ σὺ γυναικί περ ἤπιος εἶναι/μηδ' οἱ μῦθον ἅπαντα πιφασκόμεν, ὄν κ' εὖ εἰδῆς», μετάφραση: Δ. Ν. Μαρωνίτης. (Σ.τ.Μ.)

σε ένα δυο ζωτικά σημεία, είχε ύφος νωχελικό και ατημέλητο».

Τ. Π.: «Ένωσα τόσο έντονα συναισθήματα απόψε που πονά το στομάχι μου».

Ο Σταντάλ, που δεν διαψεύστηκε για το δικό του λογοτεχνικό μέλλον, διαψεύδεται άγαρμπα όσον αφορά τον Σατωμπριάν: «Θα στοιχημάτιζα πως το 1913 δεν θα γίνεσαι πια λόγος για τα γραπτά του».

*

Επιτάφιος του Χ. Χάινε: «Αγάπησε τα τριαντάφυλλα της Μπρέντα».

*

Φλωμπέρ: «Ο άνθρωπος που κρίνει έναν άλλο είναι ένα θέαμα που θα με έκανε να σκάσω στα γέλια, αν δεν μου προκαλούσε οίκτο».

Αυτό που είδε στη Γένοβα: «Μια πόλη όλο μάρμαρο, με κήπους γεμάτους τριαντάφυλλα».

Και «Ανοησία είναι να θέλεις να βγάζεις συμπεράσματα».

*

Αλληλογραφία του Φλωμπέρ.

Τόμος ΙΙ. «Η επιτυχία που έχει κάποιος με τις γυναίκες είναι γενικά ένδειξη μετριότητας» (;)

Id. «Να ζεις σαν αστός και να σκέφτεσαι σαν ημίθεος» ;; βλέπε την ιστορία του σκουληκιού.

«Τα αριστουργήματα είναι ανόητα, έχουν ήρεμη όψη σαν τα μεγάλα ζώα».

«Αν με είχαν αγαπήσει στα δεκαεφτά μου, φανταστείτε τι καλλιτέχνης θα ήμουν τώρα!»

*

«Στην τέχνη δεν πρέπει ποτέ να φοβάται κανείς μη γίνει υπερβολικός... Αλλά η υπερβολή οφείλει να είναι συνεχής — ανάλογη με τον εαυτό της».

Σκοπός του: η ειρωνική αποδοχή της ύπαρξης και η πλήρης αναμόρφωσή της από την τέχνη. «Το να ζούμε δεν μας αφορά».

Ερμηνεία του ανθρώπου με τούτη τη λέξη-κλειδί που πάει μακριά: «Επιμένω πως ο κυνισμός αγγίζει τα όρια της αγνότητας».

Id. «Δεν θα κάναμε τίποτα σ' αυτόν τον κόσμο αν δεν μας καθοδηγούσαν λανθασμένες ιδέες» (Φοντενέλ).

Εκ πρώτης όψεως, η ζωή ενός ανθρώπου είναι πιο ενδιαφέρουσα από τα έργα του. Αποτελεί ένα σύνολο πεισματικό και τεταμένο. Βασιλεύει σ' αυτήν η ενότητα του πνεύματος. Μια μοναδική πνοή διατρέχει όλα αυτά τα χρόνια. Το μυθιστόρημα είναι αυτός ο ίδιος. Φυσικά χρειάζεται να επανεξεταστεί.

*

Πάντα υπάρχει μια φιλοσοφία για την έλλειψη θάρρους.

*

Η κριτική της τέχνης, από φόβο μήπως και τη χαρακτηρίσουν λογοτεχνία, δοκιμάζει να μιλήσει τη γλώσσα της ζωγραφικής και τότε γίνεται λογοτεχνική. Πρέπει να επιστρέψουμε στον Μπωντλαίρ. Μετατόπιση στο ανθρώπινο, ναι, αλλά αντικειμενική.

*

Η Κυρία Β. μέσα σε μυρωδιές σάπιου κρέατος, 3 γάτες, 2 σκυλιά, αναπτύσσει θεωρίες για το εσωτερικό τραγούδι. Η κουζίνα είναι κλειστή. Κάνει φρικτή ζέστη. Όλο το βάρος του ουρανού και της ζέστης ακουμπά πάνω στον κόλπο. Όλα είναι φωτεινά, όμως ο ήλιος χάθηκε.

*

Τις δυσχέρειες της μοναξιάς πρέπει να τις αντιμετωπίσει κανείς στο σύνολό τους.

*

Μονταίν: Μια ζωή ολισθηρή, ζοφερή και βουβή.

*

Η σύγχρονη νοημοσύνη βρίσκεται σε πλήρη σύγχυση. Η γνώση έχει ξεχειλώσει σε τέτοιο σημείο που ο κόσμος και το πνεύμα δεν έχουν πλέον κανένα σημείο στήριξης.

Είναι γεγονός ότι υποφέρουμε από μηδενισμό. Αλλά το πιο θαυμαστό είναι τα κηρύγματα για τις «επιστροφές». Επιστροφή στον Μεσαίωνα, στην πρωτόγονη νοοτροπία, στη γη, στη θρησκεία, στο οπλοστάσιο των παλαιών λύσεων⁹. Για να δώσουμε σ' αυτά τα βάλσαμα μια στάλα αποτελεσματικότητας, θα πρέπει να προσποιηθούμε ότι οι γνώσεις μας δεν υπάρχουν πια —σαν να μη μάθαμε τίποτα—, να προφασιστούμε ότι διαγράφουμε αυτό που, στην ουσία, δεν διαγράφεται. Θα έπρεπε να σθήσουμε με μια μονοκοντυλιά τη συμβολή πολλών αιώνων και τα αναμφισβήτητα κεκτημένα ενός πνεύματος που τελικά (αυτή είναι η τελευταία του πρόοδος) ξαναδημιουργεί το χάος για λογαριασμό του. Αυτό είναι αδύνατο. Για να θεραπευτούμε, θα πρέπει να συμβιβαστούμε με τούτη τη διαύγεια, τούτη τη διορατικότητα. Θα πρέπει να λάβουμε υπόψη πως η εξορία φώτισε αίφνης το πνεύμα μας. Η νοημοσύνη δεν βρίσκεται σε σύγχυση επειδή η γνώση αναστάτωσε τον κόσμο. Βρίσκεται σε σύγχυση γιατί δεν μπορεί να συμβιώσει με αυτήν την αναστάτωση. Δεν «έχει προσαρμοστεί σε τούτη την ιδέα». Ας προσαρμοστεί, και η σύγχυση θα εξαφανιστεί. Θα παραμείνει μόνο η αναστάτωση και η σαφής γνώση που έχει γι' αυτήν το πνεύμα. Ένας ολόκληρος πολιτισμός πρέπει να αναδημιουργηθεί.

*

Οι μοναδικές αποδείξεις οφείλουν να είναι απτές.

*

«Η Ευρώπη, λέει ο Μοντεσκιέ, θα χαθεί από τους δικούς της πολεμιστές».

*

Ποιος μπορεί να πει: πέρασα οκτώ τέλειες ημέρες. Μου το λέει η ανάμνησή μου και ξέρω ότι δεν ψεύδεται. Ναι, αυτή η εικόνα είναι τέλεια, όπως ήταν τέλειες αυτές οι μακριές μέρες. Αυτές όλες οι χαρές ήταν σωματικές και το πνεύμα τις επιδοκίμαζε όλες. Σ' αυτό συνίσταται η τελειότητα, η συμφωνία με τη φύση μας, η αναγνώριση και ο σεβασμός του ανθρώπου.

Μεγάλοι αμμόλοφοι, άγριοι και αυθεντικοί! Γιορτή του νερού, τόσο μαύρου το πρωί, τόσο καθάριου το μεσημέρι, και χλιαρού και χρυσαφένιου το βράδυ. Ατελείωτα πρωινά πάνω στους αμμόλοφους και ανάμεσα στα γυμνά κορμιά, μεσημέρι εξουθενωτικό, και θα έπρεπε να επαναλαμβάνουμε όλα όσα ακολουθούν, να λέμε πάλι αυτά που ειπώθηκαν. Εδώ ήταν η νιότη. Εδώ είναι η νιότη και, στα τριάντα μου, δεν επιθυμώ τίποτ' άλλο παρά να τη συνεχίσω, τούτη τη νιότη. Αλλά...

*

Τα βιβλία του Κοπέρνικου και του Γαλιλαίου παρέμειναν απαγορευμένα μέχρι το 1822. Τρεις αιώνες πείσματος, τι επιτήδευση.

*